

urban
.brussels

BUP BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
BSE BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED

INVENTARIS VAN HET IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

1. REFERENTIE

Dossierreferentie: 5000-0007

Aanvraag van: 09/06/2017

Datum van opname in de inventaris: 10/04/2018

Bijgewerkt op:

2. IDENTIFICATIE VAN DE AANVRAGER

Koninklijk Theater Toone

Contactperso(n)en(en):

Mevrouw De heer

Naam: Géal

Voornaam: Nicolas

Functie: Directeur – Toone VIII

Adres : Sint-Petronillagang / Grasmart 66
1000 Brussel

Telefoon: ++32 (0)2 511 71 37 of +32 (0)2 513 54 86 van 12 tot 24 uur.

E-mail: woltje@skynet.be

Website: www.toone.be

3. IDENTIFICATIE VAN HET ELEMENT / BENAMING

"Koninklijk Theater Toone"

3.1. BETROKKEN DOMEINEN

- Tradities, uitdrukkingen, talen
- Podiumkunsten
- Sociale gebruiken, rituelen, festiviteiten
- Kennis en praktijken met betrekking tot de natuur en het heelal
- Vaardigheden met betrekking tot ambachten
- Andere:

3.2. KORTE BESCHRIJVING VAN HET ELEMENT

Het Koninklijk Theater Toone is het enige traditionele Brusselse stang- of staafpoppentheater dat nog actief is en daarmee de eeuwenoude traditie van het volkse poppentheater voor volwassenen verderzet. Het is een schoolvoorbeeld van deze vorm van volksopvoeding. De "dynastie" van de Toones werd rond 1830 gesticht door Antoine Genty – Toone is een verkorte vorm van de voornaam Antoine, vandaar. Oorspronkelijk was het poppentheater van Toone gevestigd in de Marollenwijk, maar sinds 1966 speelt het in een huis uit 1696 op het einde van de Sint-Petronillagang, niet ver van de Grote Markt. Momenteel staat het theater onder leiding van Nicolas Géal – Toone VIII – die een team van 6 poppenspelers rond zich heeft. Het Poppenmuseum dat aan het Theater verbonden is, staat onder de verantwoordelijkheid van conservatrice-archiviste Andrée Longcheval. Toone brengt traditionele stukken, creëert nieuwe voorstellingen door vooral repertoirestukken van het klassieke theater aan te passen en neemt de stemmen van alle poppen voor zijn rekening, wat een hele prestatie is. Het zeer gevarieerde repertorium wordt ontleend aan volkslegenden, aan religieuze of geschiedkundige stukken maar ook aan opera's of aan het fantasiegenre. De stukken worden in verschillende bedrijven opgedeeld en altijd zeer vrij geïnterpreteerd. De voorstellingen zijn grappig, origineel en geschikt voor iedereen.

De poppen worden bediend achter een poppenkast die op een podium staat. De poppenspelers bevinden zich achter de decorpanelen en zijn niet te zien. De poppen zelf zijn staaf- of stangpoppen. Ze worden gemaakt in de werkplaats van Toone of soms door externe kunstenaars. Ze zijn ongeveer 90 cm hoog, hebben een hoofd en ledematen van houtsnijwerk, papierstuc en sinds kort ook van hars. De bijzonder typerende personages zijn Woltje, het emblematische Brusselse "ketje" met zijn dwars Marollenkarakter, Jef Pataat, Smouske, de politieagent, de musketiers, Pitje de Dood, de Spaanse soldaten ...

3.3. BETROKKEN GEMEENSCHAP(PEN) OF GROEP(EN)

De poppenspelers vormen een gemeenschap van een dertigtal mensen, voor het merendeel afkomstig uit Brussel. Ze bestaat uit directieleden en studenten in de podiumkunsten. Kunstenaars van diverse disciplines maar verknocht aan de geschiedenis van Brussel, werken voor bepaalde creaties mee.

De voorstellingen zijn bedoeld voor alle Brusselaars, voor toeristen en andere mensen die de hoofdstad bezoeken. Het publiek is van alle leeftijden en sociale categorieën. De gemiddelde leeftijd van de toeschouwers schommelt rond 30 jaar en dat lijkt uniek te zijn in Europa, want de nog resterende traditionele poppentheaters spelen hoofdzakelijk voor kinderen.

Poppentheater Toone spreekt zowel de Nederlandstalige als de Franstalige gemeenschap aan en promoot het Brussels dialect. Aanpikkend bij de Europese dynamiek is het intussen meertalig geworden en speelt het nu en dan voorstellingen in het Nederlands, Duits, Engels, Italiaans en Spaans.

3.4. PLAATS

Het poppentheater bevindt zich in de Sint-Petronillagang, Grasmarkt 66, 1000 Brussel. Het is ondergebracht in een traditioneel 17de-eeuws huis met een "staminee" (café) op het gelijkvloers, een museum op de eerste verdieping en het eigenlijke theater op de zolder. De Galerie van Toone, waar tentoonstellingen over poppenkunst te zien zijn, en de Bibliotheek Toone VII (poppen van over de hele wereld) bevinden zich in een pand aan de straatkant, Grasmarkt 64.

Oorspronkelijk is de traditie van het Poppentheater Toone te situeren in de Marollen. In die volkswijk was het gevestigd tot Toone VII in 1963 de fakkel overnam en een theater opende in de buurt van de Grote Markt, weliswaar niet zonder spijt dat er geen nieuwe plaats kon worden gevonden in de Marollen. Maar door zich in het Heilig Eilandje te vestigen bevindt het theater zich wel nog altijd in een

volkswijk waar het prille Brussel ooit ontstond, en is het daardoor vanzelf in de geschiedenis van de hoofdstad ingebed.

Er wordt gewerkt aan een aanbouw met een nieuw interpretatiecentrum, werkplaatsen om poppen te maken en voorraadruimte, zodat de toeschouwers nog beter zullen kunnen worden ontvangen.

De maatschappelijke zetel, het secretariaat, de voorraden, collecties en de reparatie- en productiewerkplaats bevinden zich in een huis naast het Huis der Kunsten, Haachtsesteenweg 147 te Schaarbeek.

4. KENMERKEN VAN HET ELEMENT

4.1. BETROKKEN TA(A)L(EN), REGISTER(S), TAALNIVEAU(S)

Poppentheater Toone spreekt zowel de Nederlandstalige als de Franstalige gemeenschap aan en promoot het Brussels dialect. Aanpikkend bij de Europese dynamiek is het intussen meertalig geworden en speelt het op aanvraag voorstellingen in het Nederlands, Duits, Engels, Italiaans en Spaans.

Oorspronkelijk werden de voorstellingen gespeeld in "Brussels Vloms", het bijzonder levendige Vlaamse dialect van de Marollen. Omdat het publiek evolueert leeft deze traditie vooral voort in het Brussels getinte Frans waarin de voorstellingen tegenwoordig worden gespeeld. Maar op aanvraag zijn voorstellingen in het pure dialect nog altijd mogelijk.

De mondelinge traditie werd in het begin van de 20ste eeuw herschreven, met name door de dramaturg Michel de Ghelderode. Tegenwoordig worden de stukken uitgeschreven en gefilmd om de enscenering te bewaren.

4.2. OPGAVE VAN DE IMMATERIËLE UITDRUKKINGEN

Als uiting van een aloude vorm van vertier en volksopvoeding en van specifieke knowhow is Poppentheater Toone het laatste in Europa nog actieve volkstheater voor volwassenen met traditionele Brusselse stangpoppen.

Spel, stemmen en bediening van de poppen: Heden ten dage speelt Toone VIII – Nicolas Géal – omringd door 6 poppenspelers een uitgebreid repertoire. Toone speelt alle personages en geeft het ritme van de voorstelling aan. Dit houdt in dat hij alle personages hun stem geeft, terwijl 6 poppenspelers de "poesjenellen" of poppen bedienen met behulp van stangen en draden. Iedere voorstelling vraagt dus de inzet van 7 personen. De poppenspelers spreken zelf niet; ze geven de poppen aan elkaar door in functie van de enscenering. Een poppenspeler bedient dus niet noodzakelijk dezelfde pop tijdens de hele voorstelling. Door de manier waarop de stang en de draden bevestigd zijn kan de speler aan de personages verschillende houdingen geven en hun gevoelens tot uiting brengen. De toon van de voorstellingen is opgewekt, soms wreed maar altijd geestig, origineel en geschikt voor iedereen.

Traditioneel repertoire en nieuw werk: Het repertoire telt een veertigtal stukken. Het bestaat zowel uit oude spelen (die de liturgische kalender volgen: "*Nativitas in 't Brussels Vloms*", "*Het Passiespel*", "*La Tentation de Saint-Antoine*" of geput worden uit de traditie die Michel de Ghelderode optekende; "*Les Quatre Fils Aymon*", "*De Leeuw van Vlaanderen*", "*Geneviève de Brabant*") als uit hedendaagse parodieën van toneelklassiekers, opera's of literaire werken. De geschiedenis van de poppentheaters heeft vaak te maken met godsdienstige voorstellingen die in de middeleeuwen verboden waren. Ook stukken die afgeleid zijn van zogeheten "mantel- en degenromans" zijn klassiekers binnen het repertoire: "*Den Boul't*" naar Paul Féval en "*De Drââ Mousketairs*" naar Alexandre Dumas. Voortdurend op zoek naar vernieuwing worden sinds kort ook aanpassingen van werken gespeeld zoals "*Le Docteur Jekyll et Mister Hyde*" naar Robert Louis Stevenson en "*Dracula*"

naar Bram Stoker.

Sinds meerdere generaties hebben kunstenaars van allerlei disciplines het theater vereerd met hun creaties: dramaturg Michel de Ghelderode, beeldhouwer Marcel Wolfers, schilders Serge Creuz en Raymond Goffin, scenografen Thierry Bosquet, Nuno Corte Real en Raymond Renard, de Franse pianist Pierre-Alain Volondat, die in 1983 de Internationale Koningin Elisabethwedstrijd won.

4.3. OPGAVE VAN DE GEASSOCIEERDE MATERIËLE ELEMENTEN Instrumenten, voorwerpen, artefacten, plaatsen ...

De poppen: De poppen van Toone zijn stang- of staafpoppen. Ze zijn ongeveer 90 cm hoog en wegen tussen 7 en 12 kg. De oudste poppen dateren van het einde van de 19de eeuw. De 125 oude poppen tellende collectie Wolfers vormt het historisch patrimonium van het theater. Daarbij komt een verzameling van bijna 1500 poppen waarmee gespeeld wordt.

De poppen worden in de werkplaats zelf gemaakt door de poppenspelers, in samenwerking met een naaister en externe kunstenaars. Het maken gebeurt in een aantal stappen, waarbij meerdere technieken worden gecombineerd (houtsnijwerk, vormen gieten, monteren, naad en snit). Het hoofd en de ledematen van de poppen worden uit (meestal beuken- of essen-)hout gesneden of gemaakt van in vormen gegoten papierstuc (mengsel van lijm en krijt) en vervolgens met olieverf beschilderd. De romp is van stevig doek, gevuld met stro of zaagsel. De benen zijn langwerpige kegels van stevig karton, de voeten zijn van massief hout om de pop haar houding en evenwicht te geven. De gelaatsuitdrukkingen zijn vaak nogal naïef. De hoofdpersonages krijgen ogen van oud glas, de andere hebben geschilderde ogen. De handen zijn zo uitgezaagd dat men er accessoires aan kan vastmaken. Elke pop heeft een eigen kostuum dat haar van de andere onderscheidt en dat 100% met de hand is gemaakt op basis van patronen.

De pop wordt bediend met behulp van een metalen stang die door het hoofd loopt en in de romp is vastgemaakt. Dankzij die stang kan de pop bewegen en stappen, door het lichaamsgewicht met een schommelende beweging van de ene voet op de andere te verplaatsen, en verschillende houdingen aannemen. De poppen steunen regelmatig op de vloer, vanwege hun gewicht, evenwichtscontrole is een belangrijk element bij het bedienen.

De bijzonder typerende personages zijn Woltje, het emblematische Brusselse "ketje" met zijn dwars Marollenkarakter en zwart-wit geblokte pet en kostuum, Jef Pataat, te herkennen aan zijn dikke wipneus, de politieagent, de musketiers, de heilige familie en de apostelen, Pitje de Dood, de Spaanse soldaten ... Van een personage kunnen meerdere exemplaren in omloop zijn. Toone heeft een eigen Woltje. In 2016 werd ons Woltje Ereburger van de Stad Brussel.

De decors: Het Koninklijk Theater Toone is een heus conservatorium van de scenografie. Sinds Victor José Géal het theater overnam, is de creatie van stukken geprofessionaliseerd. Het theater heeft een beroep gedaan op befaamde scenografen zoals Serge Creuz, Nuno Corte Réal, Raymond Renard, Thierry Bosquet, Raymond Goffin.

Het theater: Het permanente theater is ondergebracht op de zolder van een traditioneel Brussels huis. Er is plaats voor een honderdtal toeschouwers op smalle banken van ruw hout waarop eenvoudigweg veelkleurige kussens gespijkerd zijn, hetgeen zorgt voor een nog altijd typisch karakter. Aan de zichtbare banken van het gebinte zijn de speelpoppen vastgemaakt.

De poppenkast: De poppenspelers bedienen de poppen achter een poppenkast op een podium van ongeveer 120 cm. De poppenkast van het theater is niet verplaatsbaar. De speelruimte gaat open en dicht met behulp van een poppenkastgordijn en is in vier speelvlakken verdeeld door decorpanelen in trompe-l'oeil, waarachter de poppenspelers plaatsnemen. De achterwand van het podium wordt gevormd door een doek in vals perspectief. Daarnaast beschikt het theater over een poppenkast van lichter materiaal om op verplaatsing te spelen.

Het "staminee" en het theater: In 1966 verhuisde het Theater naar een huis niet ver van de Grote Markt. Het dateert van 1696 en staat aan het uiteinde van de Schuddeveldgang en de Sint-Petronillagang, die respectievelijk uitgeven op de Korte Beenhouwersstraat (nr. 21) en de Grasmarkt (nr. 66). Toen V. José Géal het kocht, was het gebouw ronduit afgeleefd. De Stad Brussel kocht het over en liet het in de jaren 1970 grondig renoveren door architect J. Rombaux, die het schilderachtige karakter respecteerde en oorspronkelijke elementen en typische dakbalken behield. Op de begane grond is een "staminee" (café) gevestigd met veel theaterelementen in het interieur. Ook de poppenkast die er aanvankelijk werd opgesteld staat er nog.

Het pand en de twee steegjes zijn opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en beschermd door het beschermingsbesluit van 27 februari 1997.

http://doc.patrimoine.brussels/REGISTRE/AG/021_036.pdf

http://doc.patrimoine.brussels/REGISTRE/AG/029_050.pdf

Op de maatschappelijke zetel in Schaarbeek herbergt een woonhuis een werkplaats waar de poppen gemaakt worden, een bibliotheek, de archieven en een videotheek.

Dit onroerend geheel is eveneens opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

<http://www.irismonument.be/nl.Schaarbeek.Haachtsesteenweg.141.html>

<http://www.irismonument.be/nl.Schaarbeek.Haachtsesteenweg.147.html> en het Huis der Kunsten is sinds 1992 beschermd als monument.

4.4. HISTORIEK EN RECENTE ONTWIKKELINGEN

Dit soort staafpop werd in onze gewesten vermoedelijk op het einde van de middeleeuwen ingevoerd door rondtrekkende poppenspelers uit het huidige Italië. Er is een verwantschap te zoeken met de poppen van Sicilië, die met dezelfde techniek bediend worden en op een oudere traditie kunnen bogen. De "Nativitas" en het "Passiespel" worden traditioneel al sinds de middeleeuwen gespeeld. Deze door de Kerk verboden "godsdienstige" voorstellingen werden door poppen gespeeld.

Volgens de mondelinge overlevering stammen de Brusselse poppen zelf uit de tijd toen Filips II van Spanje de theaters liet sluiten uit vrees dat ze broeihaarden van verzet tegen zijn macht zouden worden. De Brusselaars vonden er toen niets anders op dan de toneelspelers te vervangen door "poesjenellen" in clandestiene theaters.

Op het einde van de 19de eeuw zijn de Brusselse poppentheaters een bron van vertier voor volwassenen uit bescheiden middelen en oogsten ze een groot succes. Volgens het onderzoek van conservatrice Andrée Longcheval in de Stadsarchieven waren er op het grondgebied van de stad Brussel alleen al 45 theaters. Ze vestigen zich in de volkse wijken. Kenmerkend voor het poppentheater is de grote vrijheid van toonaard. Het zeer gevarieerde repertorium wordt ontleend aan volkslegenden, ridderverhalen, opera's of zelfs aan religieuze of geschiedkundige werken die in feuilletons worden opgedeeld en zeer vrij geïnterpreteerd worden.

De "dynastie" van de Toones (Toone is een Brusselse verkorting van de voornaam Antoine) gaat terug tot 1830, toen ze werd gesticht door Antoine Genty (1804-1890), een arbeider die zijn "poesjenellekelder" opende in de volkse Marollenwijk. Hij zou er 45 jaar lang spelen. In die tijd werden de voorstellingen in het "Brussels Vloms" gebracht, het Vlaamse dialect van Brussel. Sindsdien zit het theater al aan zijn 8ste "Toone", een titel die wordt doorgegeven van vader op zoon en/of door inwijding en onder de goedkeuring van het publiek. De genealogie van de Toones werd in 1931 opgesteld door "De Vrienden van de Marionet" (Bron: <http://www.toone.be/historique/article/le->

[theatre-royal-de-toone?lang=nl](#)¹). De dateringen werden geverifieerd en verbeterd door de conservatrice.

Meer dan eens raakte het theater in zware moeilijkheden, moest het verhuizen en dreigde het te verdwijnen. Telkens wist het met de steun van kunstenaars, schrijvers, mecenasen en dankzij het dynamisme van de spelers een nieuwe adem te vinden en door te gaan. Befaamde kunstenaars hebben het theater in zijn creaties gesteund en begeleid, bijvoorbeeld dramaturg Michel de Ghelderode (1898-1962), beeldhouwer-juwelier Marcel Wolfers (1886–1976), de schilders Ange Rawoe en Jef Bourgeois (1896-1986).

In 1963 werd de Brusselse acteur en poppenspeler José Géal (1931-) ingehaald als Toone VII. Omdat hij nergens nog een plek vond in de Marollen, kocht en renoveerde hij een afgetakeld huis op het einde van de Sint-Petronillagang, op een steenworp van de Grote Markt. Het huis zou uiteindelijk door de Stad overgekocht en verder gerenoveerd worden. Met de steun van Toone IV (Hembauf) en Toone VI gaf hij Theater Toone nieuwe statuten als vereniging zonder winstoogmerk. Het nieuwe Poppentheater Toone werd op 1 april 1966 ingehuldigd met "La Passion" van Michel de Ghelderode. José Géal – Toone VII – sloot zich niet op in het verleden maar gooide de deuren van het Koninklijk Theater Toone wijd open naar Europa door zijn voorstellingen aan te passen in het Frans ...maar ook in het Engels, Spaans, Italiaans en Duits. Hij professionaliseerde het vak maar zorgde ervoor dat de traditie levend bleef en bracht zijn kinderen het poppenspel bij. Dag op dag veertig jaar nadat zijn vader de titel kreeg, werd Nicolas Géal op 10 december 2003 door zijn voorganger op het podium van Toone aangesteld tot Toone VIII, belast met het voortzetten van de traditie maar met oog voor de veranderingen in de maatschappij van nu. Bij die gelegenheid organiseerde burgemeester Freddy Thielemans een receptie in het Stadhuis.

In de 19de eeuw richtte Theater Toone zich tot een volks, vaak ongeletterd publiek dat niet de middelen had om naar een "groot" theater of naar de opera te gaan. De voorstellingen met wijkpoppen waren een manier om aan volksopvoeding te doen. Het publiek ontdekte zo immers stukken en romans die toen in zwang waren. De Toone van dienst was toen vaak zelf ongeletterd, liet zich het

¹ Acht Toones hebben elkaar sinds de oprichting in de Marollen opgevolgd: Antoine Genty (1804-1890); François Taelmans (1848-1895), Toone II, ook wel Jan van de Marmit genoemd naar zijn zaaltje "In de Marmit"; Georges Hembauf (1866-1898), Toone III, bijgenaamd "Toone de Locrel" omdat hij zijn poesjenellenkelder had gevestigd in de Lokerengang (Impasse de Locrel). Zijn populariteit was immens. Hij stelde tien arbeiders en een chef-machinist te werk en beschikte over vierhonderd poppen. Zijn repertoire telde niet minder dan 1000 stukken, waaronder "De Mooie Gabrielle", "De Oorlog van Karel de Grote", "De Geboehelde", "Hamlet" en "De Slag bij Waterloo". In dezelfde periode kon hoedenmaker Jan Schoonenburg (1852-1926), bijgenaamd "Jan de Crol" ook aanspraak maken op de titel Toone. Hij genoot enige faam. Jean-Baptiste Hembauf (1884-1966), zoon van Toone de Locrel, volgde zijn vader op als Toone IV. De titel ging toen voor het eerst over van vader op zoon. Jean-Baptiste Hembauf werkte samen met Antoine Taelmans, zoon van Toone II en met dramaturg Michel de Ghelderode, die stukken op basis van de mondelinge overlevering neerschreef. Daniel Vanlandewijck (1888-1938) trad aan als Toone V. De kelder in de Sint-Theresiagang waar hij poppentheater speelde, werd door de hygiënische commissie van de Stad Brussel gesloten wegens onbewoonbaarheid. Ontmoedigd verkocht Toone V al zijn poppen. Dat was het moment waarop "De Vrienden van de Marionet" werden opgericht, een groep die dit pareltje van het Brussels folkloristisch erfgoed wilde redden. Leden van de "Vrienden" waren onder meer Brussels burgemeester Adolphe Max, beeldhouwer-juwelier Marcel Wolfers (die het stel poppen had gekocht dat verspreid dreigde te geraken en ze als erfgoed aan het nieuwe theater zou schenken) en Jef Bourgeois, die later de eerste conservator van het theater zou worden. Het nieuwe zaaltje in de Kristinastraat werd op 31 maart 1931 ingehuldigd in aanwezigheid van Adolphe Max. Het was echter te klein en het Theater van Toone V zou spoedig opnieuw verhuizen, deze keer naar de Warschaugang. Daar nam Pierre Welleman (1892-1974), bijgenaamd "Peïe Pââp" (Pierre met de pijp), als Toone VI het roer over. Hij verhuisde het theater nog twee keer, eerst naar een voormalige paardenstal in de Onze-Lieve-Vrouw van Gratiestraat, en daarna naar café "Le Lievekenshoek" op de Kapellemarkt. V. José Géal (1931-) volgde hem op, een geboren Brusselaar van volkse komaf en meteen de eerste Toone met het statuut van beroepsoppenspeler. Na het Koninklijk Conservatorium van Brussel en na twee jaar als acteur in het Nationale Theater van België richtte hij in 1954 het "Kindertheater" op, het eerste beroepsgezelschap dat uitsluitend voor kinderen speelt. Na de Wereldtentoonstelling van 1958, waar hij een gouden medaille ontving, begon hij met de productie van televisie-uitzendingen voor de Franstalige Belgische zender. Hij was de geestelijke vader van "Plum-Plum" en van "Bonhomme et Tilapin". In 1962 verkoos men hem in Warschau tot voorzitter van de "Union Internationale de la Marionette" (Unima). Met de steun van Jef Bourgeois nam hij het Poppentheater Toone over in 1963, uiteraard met de titel Toone VII.

verhaal vertellen en speelde het na zoals hij het begrepen had. Anachronismen waren schering en inslag en het verhaal werd stevast overgebracht naar een Brusselse context. In het begin van de 20ste eeuw telde Brussel nog een vijftigtal poppentheaters, maar daarna verdween de traditie op één uitzondering na: Poppentheater Toone, dat moeite had gedaan om nieuw publiek aan te spreken. Vanaf de jaren 1960 moest het theater opboksen tegen de televisie en de veelheid aan vertier die de maatschappij toen bood; om te overleven moest het zichzelf constant in vraag stellen en het repertoire laten evolueren. Voordien werden de stukken in afleveringen opgevoerd, maar Jose Géal (Toone VII) herschreef die traditionele stukken zo dat men ze in één avond volledig kon spelen. De stukken in het Vlaamse dialect van Brussel moesten begrijpelijker gemaakt worden voor het Franstalige publiek. Dialectuitdrukkingen maken de voorstellingen sappiger maar leiden er absoluut niet toe dat het publiek niet kan volgen. Het repertoire werd diverser en nieuwe stijlen zoals horror, fantasy, opera en krimi worden daarbij niet gemedan.

Het poppentheater wil met dezelfde dynamiek het artistieke pad tussen traditie en moderniteit aanhouden en daarbij **diversiteit, creativiteit en het delen van knowhow bevorderen**.

4.5 SOCIOCULTURELE CONTEXT Functies, waarden: rol van de genders, van de jongeren, ...

Het theater wil Brusselaars, jong en oud, net zo goed aanspreken als toeristen. De huidige directie ziet het daarom als haar opdracht de volkse traditie van weleer in ere te houden maar zonder folkloristisch fetisjisme en altijd vanuit een band met de hedendaagse werkelijkheid. Het belang van de aanwezigheid van Toone in het stadslandschap valt niet te ontkennen. Het theater toont de oude en nieuwe Brusselaar immers, ongeacht zijn maatschappelijke achtergrond, een werkelijk historische getuigenis van zijn verleden, van zijn wortels en van voorouderlijke tradities die het met een hedendaagse saus overgiet.

De waarden die het theater uitdraagt, gaan al mee sinds de oprichting: opkomen voor de regionale eigenheid, vrijheid van meningsuiting, strijd tegen onrechtvaardigheid. Het theater draagt eveneens zijn steentje bij aan het aanleren en doorgeven van het Brussels dialect.

Zowel door het doorgeven van zijn tradities tussen de verschillende generaties poppenspelers als naar het publiek toe met de boodschappen die het meegeeft, bevordert Poppentheater Toone de dialoog tussen generaties. Ook al richt het zich in de eerste plaats tot volwassenen, gezinnen zijn welkom en de voorstellingen zijn dankzij hun gelaagdheid voor iedereen begrijpelijk. Vaak zijn het grootouders die hun kinderen en kleinkinderen laten kennismaken met Toone.

Het theater getuigt net als de Grote Markt, die in 1998 als Werelderfgoed werd erkend, van een geschiedenis vol multiculturele dialoog en over de eeuwen heen gevoed door invloeden en inbreng van buitenaf die tot de dag van vandaag blijven bestaan. Die uitwisselingen van invloeden zijn af te lezen aan de vorm van de poppen, die te koppelen valt aan de poppen van Italiaanse oorsprong die in de 17de en 18de eeuw overal in Europa te vinden waren, aan het repertoire dat afkomstig is uit de Engelse, Franse, Italiaanse en Griekse literatuur, en aan de gevarieerde herkomst van het kosmopolitisch publiek dat op de voorstellingen afkomt.

De jongste jaren zijn ettelijke vrouwen opgeleid tot poppenspeler en de teams zijn dan ook gemengd. We denken hierbij aan de briljante Agnès Limbos, voormalig poppenspeelster onder Toone VII, die de poppen gedurende twee jaar bediende. Tijdens de voorstellingen worden zowel vrouwelijke als mannelijke rollen opgevoerd, die soms stereotiep zijn maar nooit discriminerend.

Poppentheater Toone is volks theater, toegankelijk voor iedereen, en hanteert dan ook navenant lage toegangsprijzen.

4.6. SUPRAGEWESTELIJKE CONTEXT In voorkomend geval het element plaatsen in een bredere geografische context.

De oorsprong van de traditionele staafpop in onze contreien moet gezocht worden in de rondreizende theaters die, vaak vanuit het huidige Italië, Europa in de 17de en 18de eeuw doorkruisten. Een verwantschap met de Siciliaanse poppen van de Opera dei Pupi is bijzonder aannemelijk. Die werden in 2001 door de Unesco tot immaterieel erfgoed uitgeroepen en in 2008 toegevoegd aan de representatieve lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid van de UNESCO. <https://ich.unesco.org/fr/RL/le-theatre-de-marionnettes-sicilien-opera-dei-pupi-00011>

De erkenning van Poppentheater Toone bij de elementen met staafpoppen in de Federatie Wallonië-Brussel, als "Meesterwerk van het Orale en Immateriële Erfgoed van de Federatie Wallonië-Brussel", plaatst dit verschijnsel in een ruimere context op het niveau van Franstalig België en in relatie tot de poppenspelen in Luik, Doornik en Bergen. Van al die voorstellingen is de oorsprong te vinden in de middeleeuwse volkse stukken, die "mirakelspelen" of "mysteriespelen" werden genoemd. Ze gingen over Bijbelse passages of heiligenlevens en evolueerden in de loop der eeuwen naar meer gevarieerde en ontspannende voorstellingen die in de 19de eeuw hun hoogtepunt kenden. Het bijzondere aan Toone is dat dit het enige poppentheater is dat zich tot een volwassen publiek richt. Gelijkaardige poppenspelen zijn te vermelden in Vlaanderen. Antwerpen heeft bijvoorbeeld een eigen traditie van Poesjenellentheater (De Poesje), Gent heeft Pierke Pierlala ...

Hoewel José Géal – Toone VII – een typische Brusselaar is, sloot hij zich niet op in het verleden maar gooide hij de deuren van het Koninklijk Theater Toone wijd open naar Europa door zijn voorstellingen aan te passen in het Frans ... maar ook in het Engels, Spaans, Italiaans en Duits. Het repertoire breidde hij uit met stukken van uiteenlopende origine. Deze openheid van geest leeft verder onder Toone VIII en heeft Theater Toone een plaats gegeven op het Europese podium en op het wereldpodium. Theater Toone is ambassadeur van het Brussels erfgoed en staat vaak in de kijker tijdens internationale tentoonstellingen en festivals. Het geeft voorstellingen in het buitenland (Frankrijk, Rusland, Italië, Tsjechië, Duitsland, Portugal, Indonesië, enz.) tijdens theaterfestivals of diplomatieke evenementen (tournees van Avignon over de Parijse Opera tot Moskou, en recent nog Kuala Lumpur en Palermo).

5. ROLLEN VAN DE HOUDERS EN GEBRUIKERS VAN HET ELEMENT

5.1. DE UITVOERDERS (DIE OPTREDEN EN DOORGEVEN)

Opleidingen:

V. José Géal – Toone VII: Koninklijk Conservatorium van Brussel; Acteur in het Nationaal Theater van België; Stichter-directeur van het Kindertheater; Toone sinds 1963.

Nicolas Géal – Toone VIII: Bachelor Europese School (afdeling Talen); Koninklijk Conservatorium van Brussel, 1ste prijs Voordracht – Dramatische Kunst; Brusselaar van het jaar; Toone sinds 2003.

Andrée Longcheval, conservatrice-archiviste: Kandidatuur in de Rechten (ULB), Licentie Journalistiek en Sociale Communicatie (ULB); Aggregaat (ULB); Collectiebeheer (CNRS Lyon).

José Géal: Bachelor Europese School (afdeling Talen); Bachelor in de Rechten (ULB); Brevet Cours Florent (theater en film); Gieten en Collectiebeheer (CNRS Lyon); Circus en acrobatie (Espace Catastrophe).

De poppenspelers

Nicolas en zijn broer José Géal worden omringd door een team van ongeveer 20 poppenspelers. De meesten onder hen hebben kunstonderwijs genoten (Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, La Cambre ...)

Studenten aan scholen voor podiumkunsten worden tijdelijk of als stagiair in opleiding tewerkgesteld. Kunstenaars, scenografen, schilders en muzikanten verlenen hun medewerking aan bepaalde creaties.

Nu en dan wordt op een naaister een beroep gedaan om de kostuums te restaureren, te onderhouden en te maken.

5.2. TOESCHOUWERS EN ONDERSTEUNERS

Poppentheater Toone is het hele jaar geopend (alleen gesloten in januari). Het publiek is gevarieerd, van alle leeftijden en sociale klassen, zowel van ter plaatse als uit het buitenland maar met het verlangen om iets typisch van Brussel te leren kennen, een theater dat men nergens anders kan zien.

5.3. BEHEERDERS EN ORGANISATOREN

Het Koninklijk Theater Toone is een vzw die de traditie van het poppenspel in Brussel verderzet. De vereniging waakt over het behoud van de traditie, organiseert de voorstellingen, bewaart het bijbehorend materieel erfgoed, zorgt voor de creatie van nieuwe stukken en voor de promotie van de evenementen. V. José Géal – Toone VII – gaf Theater Toone een statuut bij zijn heropening in 1966 in het Heilig Eilandje, met de steun van Jean-Baptiste Hembrauf – Toone IV – en Pierre Welleman – Toone VI.

De vereniging "De Vrienden van de Marionet" werd in 1931 opgericht op initiatief van Marcel Wolfers. Het is de verdienste van deze vereniging dat ze het theater liet herrijzen, hoofdzakelijk dankzij het mecenaat van juwelier-beeldhouwer Marcel Wolfers, die het materieel (poppen, decor, poppenkast) heeft gered, en dramaturg Michel de Ghelderode voor het repertoire.

5.4. GEASSOCIEERDE INSTELLINGEN EN ORGANISATIES

De Federatie Wallonië-Brussel, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Beliris) en de stad Brussel steunen Poppentheater Toone actief met regelmatige subsidies en vastgoed. Nu en dan geniet het theater bijstand van de Franse Gemeenschapscommissie en via sponsoring door allerlei instellingen en bedrijven (o.a. Nationale Loterij en Koning Boudewijnstichting).

Tijdens het UNIMA-congres van 1962 in Warschau werd Victor José Géal tot voorzitter verkozen. Hij was ook de stichter van het eerste Belgisch Centrum van UNIMA (BELUNIMA).

V. José Géal – Toone VII – is samen met Francis Houtteman medestichter en nog altijd vicevoorzitter van het Centre de la Marionnette de la Fédération Wallonie-Bruxelles in Doornik. Andrée Longcheval is van meet af aan lid van de Algemene Vergadering. Centre de la Marionnette de la Fédération Wallonie-Bruxelles, Rue Saint-Martin, 47 – 7500 Tournai. www.maisondelamarionnette.be

Theater Toone is aanwezig op andere evenementen die betrekking hebben op het Brussels immaterieel erfgoed, meer bepaald met een reus naar het beeld van Woltje die meeloopt tijdens de stoeten van de Meyboom en een foorkraam dat de herinnering aan het rondreizend poppentheater oproept tijdens de Ommegang.

Het theater geeft op aanvraag heel wat schoolvoorstellingen en ontvangt scholen. Onlangs bijvoorbeeld de Belgische School van Casablanca (Zie *Petit Toone Illustré*, nr. 98, april 2018)

6. STAAT, LEEFBAARHEID EN OVERDRACHT VAN HET ELEMENT

6.1. HUIDIGE OVERDRACHTSWIJZEN

Het doorgeven van de traditie gebeurt al meerdere generaties door het poppenspel zelf, mondeling en door waarneming. Moderne opnametechnieken worden eveneens gebruikt om de voorstellingen voor het nageslacht te bewaren. Cursussen Brussels van onze Académie pour la Défense et

l'illustration du Parler Bruxellois (ADIPB) worden eveneens bij Toone gegeven (Voorzitter: V. José Géal – Toone VII). De ervaren poppenspelers geven hun manier van werken door aan leerlingen. De meeste poppenspelers komen uit het kunstonderwijs. Er worden eveneens lessen Brussels dialect gegeven. Het theater organiseert opleidingen, workshops en ontvangt kunstenaars in residentie. Poppentheater Toone geeft een kwartaalblad uit dat *Le Petit Toone Illustré* heet en (in het Frans) nieuws brengt over het reilen en zeilen in en rond het theater. Het heeft een website en pagina's op de sociale netwerken.

6.2. TRADITIONELE PRAKTIJKEN DIE HET ELEMENT OF BEPAALDE ASPECTEN ERVAN REGELEN OF ER DE TOEGANG TOE BEPERKEN

Het Koninklijk Theater Toone is een volkse en adoptieve dynastie, wat betekent dat men er elkaar opvolgt ofwel van vader op zoon, ofwel binnen de ruimere familie, ofwel door adoptie na opleiding, maar elke nieuwe Toone wordt opgeleid door zijn voorganger en moet door het publiek aanvaard worden.

Het theater is het hele jaar geopend, behalve in januari (sluitingsmaand). Het geeft minstens 4 publieke voorstellingen per week. Het repertoire is bestemd voor een ruim publiek maar is toch in het bijzonder gericht op volwassenen.

De voorstellingen worden tegen betaling bijgewoond maar de toegangsprijs wordt laag gehouden. Er zijn bovendien kortingen voor kinderen, groepen, senioren. Momenteel bevindt zich een permanent museum op de eerste verdieping van het hoofdgebouw. Het is gratis toegankelijk tijdens de pauze van de voorstellingen. Binnenkort worden uitbreidingswerken aan het Koninklijk Theater Toone aangevat en zal het museum toegankelijk zijn voor personen met beperkte mobiliteit (PBM). Het "stamminee" op de begane grond is elke dag geopend behalve op maandag (sluitingsdag).

6.3 LEEFBAARHEID VAN DE IMMATERIËLE ELEMENTEN, BESCHIKBAARHEID VAN DE BIJBEHORENDE MATERIËLE GOEDEREN/VOORWERPEN

De leefbaarheid van het theater is altijd heikel geweest en hangt alleen af van een kleine gemeenschap van poppenspelers. Meermaals raakten de poppencollecties net niet verspreid en dat ze er nog zijn is te danken aan de tussenkomst van mecenasen, aan steunacties van individuen of verenigingen en van overheden.

Sinds José Géal (Toone VII) het theater in de jaren 1960 overnam, zijn de leefbaarheid en het voortbestaan van de traditie van de Brusselse marionetkunst de voornaamste doelstellingen van het theater. V. José Géal was de eerste kunstenaar met een beroepsstatuut. Het Theater werd in 1966 een vereniging zonder winstoogmerk met de naam Théâtre de Toone et Centre Folklorique de l'Îlot Sacré, Les Célèbres Marionnettes Bruxelloises ASBL. In 1994 verwierf het de titel "koninklijk". In 2004 werd de maatschappelijke zetel overgebracht naar het Huis der Kunsten in Schaarbeek.

Een dertigtal opgeleide poppenspelers is in staat om de poppen te bedienen. Alleen Toone reciteert en neemt de stemmen van alle personages voor zijn rekening.

Het theater leidt een levendig bestaan. Oude stukken en nieuwe creaties worden er heel het jaar gespeeld vanuit de bekommernis om het traditionele Brusselse karakter te bewaren.

Het Koninklijk Theater Toone is een heus conservatorium van zowel poppen als scenografie. De collectie van het theater telt 1500 poppen (collectie van de 19de en 20ste eeuw), ondergebracht in het huis te Schaarbeek. Naast het behoud van de poppen en decors van de collectie Wolfers, in 1931 gered door de gelijknamige mecenas en de groep *De Vrienden van de Marionet*, doet het theater een beroep op befaamde scenografen zoals Serge Creuz, Nuno Corte Real, Raymond Renard, Thierry Bosquet, Raymond Goffin, enz., die borg staan voor plastische en creatieve kwaliteit.

Er worden eveneens nieuwe poppen gemaakt, met behulp van traditionele technieken maar soms ook met modernere methodes. Enkele collecties (poppen en decors van *Den Boult* en *Tijl Uilenspiegel*) zijn aangekocht door de Erfgoeddienst van de Franse Gemeenschap. De gebouwen waarin het theater en het staminee zijn ondergebracht, zijn eigendom van de stad Brussel (gebruiksrecht) en maken deel uit van het beschermd bouwkundig erfgoed van het Brussels Gewest (zie punt 4.3.). In het huis ernaast (momenteel kantoor van de Beliris-werf) is de inrichting van een polyvalent centrum gepland voor bezoekers, internationale uitwisselingen en repetities.

Maatregelen voor het vrijwaren van de collectie zijn vastgelegd in de vierjaarlijkse overeenkomst tussen de Franse Gemeenschap van België en de vzw (2018-2021) (zie punt 6.5).

6.4. EVENTUELE BEDREIGINGEN die wegen op de uitoefening, de overdracht of de beschikbaarheid van de geassocieerde materiële elementen of bronnen

Het theater is nog altijd springlevend, trekt een talrijk publiek aan en ondervindt geen problemen om poppenspelers te rekruteren. Niettemin hangen de speelpraktijk en het behoud van het poppentheater af van een klein aantal mensen, voor het merendeel onbezoldigde vrijwilligers. De vaste functies van regisseur, conciërge en naaister zijn niet op regelmatige basis ingevuld! Sinds het einde van de 20ste eeuw kent het theater een structurele vermindering van het aantal personeelsleden, terwijl de werkingskosten toenemen. De inkomsten van het theater volstaan niet om het voortbestaan autonoom te dekken, zodat het voor een groot deel afhankelijk van subsidies van de Franse Gemeenschap van België en van de overheid. Alleen de directeur en één werknemer zijn bezoldigd.

De collecties en archieven vragen specifieke conserveringsmaatregelen en moeten ontsloten kunnen worden voor het publiek.

6.5 BESTAANDE BEHEERS- OF BEWARINGSMAATREGELEN

De inkomsten van het theater en het café volstaan niet om het voortbestaan autonoom te dekken, zodat het voor een groot deel afhankelijk van subsidies van de Franse Gemeenschap van België, de stad Brussel en andere overheden en mecenasen.

Sinds de jaren 1960 ijvert V. José Géal niet aflatend voor het behoud van het theater. Sinds 1966 is het theater een vereniging zonder winstoogmerk. De historische collecties zijn eigendom van deze vzw en van de Federatie Wallonië-Brussel.

De collecties worden momenteel bewaard op de maatschappelijke zetel te Schaarbeek.

Via programmaovereenkomsten (tot 2016) of erfgoedsubsidies betaalt de Federatie Wallonië-Brussel tot 40 % van de kosten voor werking, behoud en promotie. Het percentage inbreng uit eigen middelen, afkomstig uit de entreegelden, bedraagt 60 % . Slechts twee voltijdse equivalenten zijn bezoldigd.

Specifieke beheersmaatregelen staan beschreven in deze overeenkomsten. Momenteel hebben ze vooral te maken met de thema's meewerken aan diversiteit, toegang tot cultuur, levendigheid, behoud, partnerschappen².

In het pand waar het theater gehuisvest is, vinden momenteel uitbreidingswerkzaamheden plaats via een project dat de steun van Beliris geniet³. Het project is bedoeld om drie huizen om te bouwen tot een uitbreiding van het Koninklijk Theater Toone en op die manier de toegankelijkheid te verbeteren en meer mensen te kunnen ontvangen. Het project omvat de inrichting van de buitenruimte (binnenkoer en stegen), de inrichting van de werkplaatsen waar poppen gemaakt en gerestaureerd worden, de uitbreiding van het bestaande museum, de inrichting van een conciërgewoning, de

² Ref.:

http://www.culture.be/index.php?eID=tx_nawsecuredl&u=0&g=0&hash=19952cf745ce3b0e58a69a868583021fad3c3781&file=uploads/tx_cfwbtransparence/Convention_Toone_18-21.pdf.

³ <http://www.beliris.be/nl/projecten/uitbreiding-koninklijk-theater-toone.html>

inrichting van nieuwe coulissen, loges en opbergplaatsen, de uitbreiding van het onthaal en de ticketbalie met de bouw van een PBM-lift.

De Stad Brussel⁴ en het Brussels Gewest brengen eveneens regelmatige of occasionele subsidies in.

7. REFERENTIES

7.1. ANDERE INVENTARISSEN

Komt het element voor in een inventaris van de Federatie Wallonië-Brussel of van Vlaanderen? Indien ja, vermeld hier de referenties.

Ja: Erkenning van de kunst van het staafpoppenspel als "Meesterwerk van het Orale en Immateriële Erfgoed van de Federatie Wallonië-Brussel". (Minister Fadila Laanan, 12/03/2013) / **Erkenning nr. 37** <http://www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=14523>

Andere inventarissen:

- Stel poppen van de collectie Wolfers (erfgoed van het Koninklijk Theater Toone) en iconografie geregistreerd in de databank van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Balat in het kader van de inventaris van roerend goed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
<http://balat.kikirpa.be/results.php?linkthrough=BA&linkval=Th%C3%A9%C3%A2tre+Royal+d+e+Toone>
- Theater opgenomen in het boek l'Inventaire du Patrimoine monumental de la Belgique. Bruxelles, Tome C, 1994, Mardaga, blz. 359-360.
http://www.irisonument.be/nl.Brussel_Vijfhoek.Schuddeveldgang.6.html
- Theater opgenomen in het register van beschermde goederen:
http://doc.patrimoine.brussels/REGISTRE/AG/021_036.pdf

Is het element erkend bij de UNESCO of in een ander programma? NEEN. Een voorstel tot erkenning bij de Unesco werd ingediend door de Federatie Wallonië-Brussel (zonder gevolg). (Zie Bijlage)

7.2.(BIBLIOGRAFISCHE, DISCOGRAFISCHE, AUDIOVISUELE EN ARCHIVISTISCHE) REFERENTIES

Belangrijkste bibliografie en publicaties:

- LONGCHEVAL Andrée en HONOREZ Luc, *Toone et les marionnettes de Bruxelles*, Ed. Paul Legrain, Brussel, 1984.
- LONGCHEVAL Andrée, *Les marionnettes*, Gallimard
- HEERBRANT Jean-Paul en DE PELSEMAEKER Jean-Marc, *José Géal -Toone VII*, Centre Albert Marinus, 2014.
- Le Petit Toone Illustré

⁴ GEMEENTERAAD VAN DE STAD BRUSSEL Zitting van maandag 23 oktober 2017 om 16 uur

Cultuur, Jeugd, Ontspanning en Sport - - Schone Kunsten - 2106859 (R) Toelage Cultuur 2017.- Vzw "Théâtre Royal de Toone - Centre Folklorique de l'Îlot Sacré".- Bedrag: 25.000,00 EUR. Overeenkomst tussen de Stad en de vzw "Théâtre Royal de Toone - Centre Folklorique de l'Îlot Sacré", die de modaliteiten bepaalt voor de vereffening van de subsidie, toegekend op 26/06/2017 bij de begrotingswijzigingen.
https://www.brussel.be/sites/default/files/2017-10-23_Openbare_zitting.pdf

- Le Grand Toone Illustré
- Facsimile van Le Soir Illustré van 1931, met het vervolg van de geschiedenis door Andrée Longcheval
- Talrijke artikels in de pers
- Publicatie in samenwerking met het Festival Mondial de Marionnettes van Charleville-Mézières, onder leiding van Philippe Vaillant (verschijnt in 2018)

AUDIOVISUEEL

<http://www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=14523>

<http://www.sonuma.be/personnes/toone-vii>

<http://www.unimabelgium.be>

7.3. LINK NAAR DE WEBSITE

Website: www.toone.be

8. INSTEMMING EN DEELNAME

Dit dossier is het resultaat van overleg tussen het Koninklijk Theater Toone en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BSE/DML).